

TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA HUQUQIY TAFAKKUR TURLARI: PROTSEDURAL VA SUBSTANTIV YONDASHUVLAR

Rejapova Dilafruz Akramovna

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat

milliy instituti "Ta'lim menejmenti" kafedrası dotsent v.b.

Tel: 99 894-71-70

dilafruzrejapova1980@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyatida huquqiy tafakkurning ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, huquqiy tafakkurning protsedural va substantiv yondashuvlari mazmuni ochib beriladi hamda ularning maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatida qonunchilik normalarini qo'llash jarayoniga ta'siri ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijasida ta'lim muassasalari rahbarlarida huquqiy tafakkurning substantiv modelini shakllantirish boshqaruv qarorlarining qonuniyligi va samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *Huquqiy tafakkur, protsedural yondashuv, substantiv yondashuv, huquqiy formalizm, boshqaruv faoliyati, maktab direktori, qonunchilik normalari, mehnat qonunchiligi, huquqiy kompetensiya.*

ВИДЫ ПРАВОВОГО МЫШЛЕНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ: ПРОЦЕДУРНЫЙ И СУБСТАНТИВНЫЙ ПОДХОДЫ

Аннотация: *В данной статье анализируется значение правового мышления в управленческой деятельности руководителей образовательных учреждений. В частности, раскрывается содержание процедурного и субстантивного подходов к правовому мышлению, а также научно обосновывается их влияние на процесс применения норм законодательства в управленческой деятельности директоров школ. По результатам исследования установлено, что формирование субстантивной модели правового мышления у руководителей образовательных учреждений способствует повышению законности и эффективности управленческих решений.*

Ключевые слова: *Правовое мышление, процедурный подход, субстантивный подход, правовой формализм, управленческая деятельность, директор школы, нормы законодательства, трудовое законодательство, правовая компетенция.*

TYPES OF LEGAL THINKING IN THE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS: PROCEDURAL AND SUBSTANTIVE APPROACHES

Abstract: *This article analyzes the significance of legal thinking in the managerial activities of heads of educational institutions. In particular, the content of procedural and substantive approaches to legal thinking is revealed, and their influence on the process of applying legal norms in the management activities of school principals is scientifically substantiated. The research results demonstrate that the formation of a substantive model of legal thinking among educational institution leaders contributes to increasing the legality and effectiveness of managerial decisions.*

Keywords: *legal thinking, procedural approach, substantive approach, legal formalism, managerial activity, school principal, legal norms, labor legislation, legal competence.*

KIRISH

Hozirgi davrda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyati tobora murakkablashib bormoqda. Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim muassasalari boshqaruvini yanada samarali tashkil etishni, boshqaruv qarorlarini esa ilmiy va huquqiy asosda qabul qilishni talab etadi.

Bu borada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, Shavkat Mirziyoyev o'zining **“Yangi O‘zbekiston strategiyasi”** asarida: *“Yangi O‘zbekistonni barpo etish – bu shunchaki xohish-istak yoki subyektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo‘lgan, mamlakatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy-ma’rifiy vaziyatning o‘zi taqozo etayotgan, xalqimizning asriy orzu-intilishlariga mos hamda milliy manfaatlariga to‘la javob beradigan ob‘ektiv zaruratdir”*¹⁵, deb ta'kidlaydi.

Mazkur fikr ta'lim tizimini takomillashtirish, xususan, ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyatini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish zarurligini ham asoslab beradi.

Bugungi kunda maktab direktorlarining boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni nafaqat pedagogik va tashkiliy, balki huquqiy jihatdan ham asoslangan bo'lishi zarur. Chunki ta'lim muassasasi faoliyati mehnat qonunchiligi, ta'lim to'g'risidagi qonunchilik hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinadi.

Ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyatida qonunchilik normalarini samarali qo'llashi ko'p jihatdan ularning huquqiy tafakkuri darajasiga bog'liq. Huquqiy tafakkur rahbarning huquqiy normalarni anglash, talqin qilish va amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Ilmiy adabiyotlarda huquqiy tafakkurning ikki asosiy turi ajratib ko'rsatiladi: **protsedural (formal) va substantiv (mazmuniy) yondashuvlar.**

¹⁵ Sh.M. Mirziyoev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.

Mazkur yondashuvlar ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatida qonunchilik normalarini qo'llash mexanizmlarini takomillashtirish jarayonida huquqiy tafakkur turlarini o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism.

Huquqiy tafakkur tushunchasi va uning boshqaruv faoliyatidagi ahamiyati.

Huquqiy tafakkur - bu shaxsning huquqiy normalarni tushunish, talqin qilish va ularga asoslanib qaror qabul qilish jarayonidagi intellektual faoliyatidir. Huquqiy tafakkur huquqiy madaniyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u shaxsning huquqiy ongini amaliy faoliyat bilan bog'laydi.

Ta'lim muassasasi rahbarlari uchun huquqiy tafakkur quyidagi jihatlarida muhim ahamiyatga ega:

- boshqaruv qarorlarining qonuniyligini ta'minlash;
- mehnat munosabatlarini to'g'ri tashkil etish;
- nizolarni qonuniy asosda hal qilish;
- pedagog xodimlar va boshqa xodimlarning huquqlarini himoya qilish;
- ta'lim muassasasida huquqiy muhitni shakllantirish.

Agar rahbarning huquqiy tafakkuri yetarli darajada rivojlanmagan bo'lsa, boshqaruv qarorlarida xatoliklar yuzaga kelishi, huquqiy nizolar ko'payishi hamda ta'lim muassasasining boshqaruv samaradorligi pasayishi mumkin.

Protsedural huquqiy tafakkur: mazmuni va xususiyatlari

Protsedural huquqiy tafakkur huquqiy normalarni asosan ularning tashqi shakli va rasmiy tartiblariga rioya qilish nuqtayi nazaridan tushunishni anglatadi. Bunday yondashuvda rahbarlar qonun hujjatlarida belgilangan tartib-taomillarni bajarishga e'tibor qaratadilar.

Protsedural yondashuvning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- huquqiy normalarning tashqi shakliga e'tibor qaratish;
- rasmiy tartib-taomillarga qat'iy rioya qilish;
- hujjatlarni to'g'ri rasmiylashtirishga ustuvor ahamiyat berish;
- normativ talablarni formal tarzda bajarish.

Ta'lim muassasalari boshqaruvida bu yondashuv ko'pincha quyidagi holatlarda namoyon bo'ladi:

- buyruqlarni rasmiy shaklda chiqarish;
- hujjatlarni qonunchilik talablariga muvofiq rasmiylashtirish;
- mehnat shartnomalarini belgilangan tartibda tuzish;
- tekshiruv va nazorat jarayonlarini rasmiy talablarga muvofiq tashkil etish.

Protsedural yondashuv boshqaruv faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, u ba'zan huquqiy normalarning mazmuniy jihatini yetarli darajada hisobga olmaslikka olib kelishi mumkin.

Substantiv huquqiy tafakkur: mazmuni va ahamiyati

Substantiv huquqiy tafakkur huquqiy normalarning mazmuni, maqsadi va ijtimoiy ahamiyatini chuqur anglashga asoslanadi. Bu yondashuvda rahbar huquqiy normalarni nafaqat rasmiy jihatdan bajaradi, balki ularning mohiyatini tushunib, amaliy faoliyatda samarali qo'llaydi.

Substantiv yondashuvning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- huquqiy normalarning maqsadini tushunish;
- normativ hujjatlarni tahlil qilish;
- boshqaruv qarorlarini huquqiy asosda qabul qilish;
- nizolarni adolatli va qonuniy hal qilish.

Ta'lim muassasalarida substantiv yondashuv quyidagi natijalarga olib keladi:

- boshqaruv qarorlarining adolatli bo'lishi;
- pedagog xodimlar huquqlarining himoya qilinishi;
- mehnat nizolarining kamayishi;
- ta'lim muassasasida sog'lom huquqiy muhit shakllanishi.

Ta'lim muassasalari boshqaruvida protsedural va substantiv yondashuvlarning o'zaro bog'liqligi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ta'lim muassasalari rahbarlari faoliyatida ko'pincha protsedural yondashuv ustunlik qiladi. Rahbarlar hujjatlarni to'g'ri rasmiylashtirishga katta e'tibor qaratadilar, biroq ba'zan huquqiy normaning mazmuni yetarli darajada tahlil qilinmaydi.

Bunday holat quyidagi muammolarga olib kelishi mumkin:

- boshqaruv qarorlarining formal xarakterga ega bo'lishi;
- mehnat nizolarining yuzaga kelishi;
- qonunchilik normalarining to'liq qo'llanilmasligi.

Shu sababli zamonaviy boshqaruvda protsedural va substantiv yondashuvlar o'zaro uyg'un holda qo'llanishi zarur. Protsedural yondashuv huquqiy tartibni ta'minlasa, substantiv yondashuv boshqaruv qarorlarining mazmunan adolatli bo'lishini ta'minlaydi.

Maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatida huquqiy tafakkurni rivojlantirish yo'llari.**Ta'lim muassasalari rahbarlarining huquqiy tafakkurini rivojlantirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:**

1. Rahbarlarning huquqiy bilimlarini muntazam oshirib borish.
2. Mehnat qonunchiligi bo'yicha amaliy treninglar tashkil etish.
3. Normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.
4. Boshqaruv qarorlarini huquqiy ekspertiza asosida qabul qilish amaliyotini joriy etish.
5. Ta'lim muassasalarida huquqiy maslahat tizimini rivojlantirish.

Bu chora-tadbirlar maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatida qonunchilik normalarini qo'llash mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyatida huquqiy tafakkur muhim metodologik ahamiyatga ega. Huquqiy tafakkurning **protsedural va substantiv** turlari boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoniga turlicha ta'sir ko'rsatadi.

Protsedural yondashuv huquqiy tartibni ta'minlashga xizmat qilsa, substantiv yondashuv huquqiy normalarning mazmuniy jihatdan samarali qo'llanishini ta'minlaydi. Shu sababli maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatida qonunchilik normalarini samarali qo'llash uchun ushbu yondashuvlarning uyg'unligini ta'minlash zarur.

Ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyatida qonunchilik normalarini samarali qo'llash uchun protsedural yondashuvdan substantiv yondashuvga bosqichma-bosqich o'tish zarur. Bu esa rahbarlarning huquqiy kompetensiyasini rivojlantirish, normativ-huquqiy hujjatlarni mazmunan tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish hamda boshqaruv qarorlarini huquqiy asosda qabul qilish mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'minlanadi.

Ta'lim tizimida rahbarlarning huquqiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda huquqiy tafakkurning substantiv modelini shakllantirish boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. - Toshkent: Adolat, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
4. Sh.M. Mirziyoev. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021.
5. Odilqoriyev X.T., Tulteyev I.T. Davlat va huquq nazariyasi. - Toshkent: Adolat, 2018.
6. Rahmonqulov H.R. Huquq nazariyasi. - Toshkent: TDYU, 2019.